

Ihe Nhiamahu Ufodu A na-Enwegasi N'iji Komputa Akuzi maobu Ede Asusu Igbo

Nneka Justina Eze Ph.D

Department of Arts and Social Science Education
Ebonyi State University, Abakaliki – Nigeria
08039555509/ nnekaeze44@gmail.com

Nweze Ifeoma M. PhD.

Department of Language & Linguistics
Alex Ekwueme Federal University
Ndufu Alike Ebonyi State University
ifeomanweze62@yahoo.com

Umjedemede

Nchocha a bu n'obi iweputacha mkpuredemede na okwu ufodu na-ahia ahụ iji komputa edeputa, mgbe a na-edede asusu Igbo ya na iweputa usoro e nwere ike igbaso iji wee gbochie ma o bu gbanahu nke a. Ihe nhiamahu a na-aputakarị ihe mgbe obula a na-eme ihe omumu asusu Igbo ma o bu mgbe odee ji ya edeputa akwukwu mbiputa. Nchocha a ga-eweputakwa uzọ ichafu a ga-eji mee nke a, iji wulite asusu Igbo na-anwu anwu maka na umu ntorobia agbapuchaala n'omumu ya bu asusu n'ogo Praimari, n'ogo Sekondiri nakwa n'ogo Mahadum n'uloakwukwo niile. Nke a mere na o nweghi onye na-etinyezi uchu n'asusu Igbo dika o kwesiri. Nka nchocha a gbasoro bu nke Nchoputa Ndinakuku. A ga-atunyekwa aro ka a ga-esi wulite asusu Igbo site n'iji komputa na-akuzi ya.

Mkpelite

Asusu Igbo so n'asusu ndi na-achọ inwunyụ anya. Mbọ niile a na-agba ugbo a bu etu a ga-esi tutee ya. Iwebeta ngwa nkuzi oloro ohu ga-enyekwa nnukwu aka n'ih i na ndi ogbara ohu ejighi ihe a na-apị apị egwuri egwu. Nke a ga-esokwa kpalie mmasi ha n'asusu Igbo n'ih i na asusu Igbo bu asusu e ji mara ndi Igbo nke bu nke ha kpom kwem. Ufodu ha nwekwara mmasi na ya n'agbanyeghi na ndi Igbo ufodu enweghi ihe ha ji ya bu asusu ha kporo. Udi ndi Igbo di etu a amaghi na asusu ha fuo na ha efuola n'ih i na asusu ha bu ha, tinyere na Anagbogu (2001) kwuru na o nweghi asusu ka ibe ya mma. O buru na asusu ahụ na-egbo mkpa asusu ndi ozọ na-egbo, o nweghizi ihe di iche n'asusu ahụ na asusu ndi ogbo ya ndi ozọ. Mmadu itu onu na o bu a kwaa a kwuru n'asusu Igbo bu mmadu ibu oka ibe n'utoasusu Igbo.

Komputa bu igwe nwa Bekee रुपतरा maka ime ka obibi ndu n'elu uwa di mfe, o naenyere mmadu aka n'oru di iche iche n'uzo di iche iche, ihu na oru ahụ na-aruru ya nke oma, chekwaa ya nke oma ma werekwa ya mee ihe a choro iji ya mee n'ikpeazu na-enweghi ihe mgbakasi ahụ o bula. Adedapo, Mitchell na Agunbiade (2015) kwaputara komputa di ka ngwaoru ji ike (energy/electric) aru oru nke nwere ike igbo mkpa di iche iche site n'inabata ozi (data) were ya ruo oru di iche iche ma wetakwa ihe o nyere (result) n'usoro ime ya na nkebi na nkebi (step by

step) zuru oke ma dokwaa anya n'usoro ntuziaka ahaziri ahazi, nke na-eme ka komputa ruo oru nke o bula a chorọ ka o ruo n'udi nke ahụ. Ha gakwara n'ihu kowaa na e nwere ike ihuta komputa di ka ngwaoru latriki e ji echekwa ma o bu eje ozi; ngwaoru a kwadoro nke oma maka itinye ma o bu iwebata, ruputa ma weputa ozi (data); ngwaoru latriki nke na-echekwa ozi, chota ma o bu boputa ozi ma werekwa ya ruo oru nke a ga-agbakwunye ntuziaka na ya.

Ihe mebere komputa bu ndi a: ihe ndi e nwere ike ihu anya ma metukwa aka na ndi a na-enweghi ike ihu anya ma o bu metu aka, o nwekwara ike iha etu o bula masiri ya, ya bu; ndi nnukwu na ndi obere. Komputa bu ebe o bula a kporo ya, na oge o bula e ji kporo ya, ma gbokwaa mkpa e ji achọ ya. O nweghi ngalaba ihe omumu o na-asọ nsọ ma ya foduzie asusu n'ihu na o bu asusu ka o ji aru oru. Okwudishu na Okwudishu (2005) hutara ya di ka uzọ e si akuzi asusu nakwa njedebe igbo mkpa di n'omumu asusu. Ebe Eze (2002) kowara na o na-eweta nnukwu ohere igbasike/ikwugide na idigide nke asusu. Mana komputa n'onwe ya na-aka adi ire n'ebe oku na-enwu n'elu ma o bu n'obodo ndi mepere emepe n'ihu na o bu oku ka o ji arukari oru, o bu ya kpata e ji akwunye ya n'oku, mgbe o bula a chorọ iji ya ruo oru, nke bu na oku nyuo komputa anyukwuo, ma o bu o were ike nke o mitara rugide oru ruo mgbe ike nke ahụ gwuru, o jiri nwayo duo onye ahụ odu ka o gbanyuzia ya, ma jukwaa ya ma o chekwakwara oru ndi ahụ o na-arụ, n'ihu na oburu na o meghe etu ahụ komputa ahụ nyuo, oru ndi ahụ efunari ya n'ihu na o chekwaghi ya ma onye ahụ emeghe etu ahụ, o jiri nwayo nyuoro onwe ya. Ihe ndi a niile e kwuru ugbo a ewebatala oru asusu na komputa n'uzo di iche iche nke e nwere ike isi etu ahụ were komputa kuzi ya

Iji komputa akuzi asusu Igbo

Iji komputa akuzi asusu Igbo na-ewegotekwa ogo omuma komputa onye nkuzi ma o bu nwata akwukwo nwere maka na di ka o na-eji komputa aru oru oge niile, ka o ga na-amara ya aka ruo mgbe o ga-abuzi oka ibe n'ihe gbasara komputa, mana o buru na e jighi ya eme ihe omumu utoasusu Igbo mara na ndi nkuzi Igbo na umu akwukwo ha ga-adi ka ndi no n'azu obodo n'udi uwa komputa a no ugbo a. Madichie (2006) kowara na iji komputa akuzi ihe na-eme ka ihe omumu gbasaa karja oke onye nkuzi nkiti nwere ike iru, maka na mmadu na mashin abughi otu. A na-echekwabekwa ihe nhazi nkuzi (lesson plan), akwukwo ihe omumu umu akwukwo (handouts), akwukwo e ji edeputa ihe nwata akwukwo nwetara na nnwale ma o bu n'ule, ma nke e ji egosi chaati nke o nwetara na mgbe o ji nweta ya ma izipu ozi maka ihe gbasara nke a nke a runyere n'ime komputa. O nwekwara nke na-eji aka ya zigara umu akwukwo osisa ule ha site na i-meelu. (e-mail). O nwekwara ngalaba na-eji aka ya weputachaa ajuju site n'ihe ndi e kuziiri umu akwukwo, ma ajuju nnwale ma ajuju ule n'otu aka ahụ. Tinyekwara idi na-enweta ihe omumu o bula onye chorọ na-agbanyeghi etu ebe a no mee ya bu ihe omumu si tee aka. Mkpakoritauka umu akwukwo na ndi nne na nna ha na-adikwa mfe ya na ihu ka ha si gbaa mbọ mgbe ahụ mgbe ahụ ghara ichere ogologo oge ma o bu mgbe e mechara agwu agwu (Madichie, 2006).

Yusuf (2005) kowara nke oma na n'agbanyeghi na o nwere ihe ndi di ka a ga-asị na o bu oghom n'iji komputa akuziri umu akwukwo ihe na o ka nwekwara nnukwute uru di na ya. Nke bu eziokwu bu na a ka nwegasiri ihe ufodu na-adoghachi iji komputa akuzi asusu Igbo azu. Osborn (2006)

chọputara na e bughị ọtụtụ asụsụ ndị mba Afrika n'obi mgbe a na-aruputa kọmputa, n'ihì ya mbọ ụfọdụ a na-agba ihu na ha niile zuru oke na ya ugbo a dī ka a ga-asị na ọ na-akpụ afọ n'ala. Mana otu ọ bụla o si dī, ọ bughị igbahapụ ya bụ asụsụ Igbo, gbasowe nke bekee ga-egbo ya bụ ọgụ. Ọ bụrụ na a tūlewe nsogbu ụfọdụ a na-enwegasị n'iji kọmputa akuzi asụsụ Igbo, o nwere ụfọdụ ihe ndị kpata nke a. Osuagwu na Anyanwu (2015) kwukwara na ọ bụ ndị Igbo n'onwe ha bụ nsogbu utoasụsụ ha nwere, n'ihì na ha chọputara na ụfọdụ ndị Igbo kpọrọ asụsụ ha asị n'ikwu eziokwu. Ọnụogugu ndị chọrọ imuta asụsụ Igbo nke oma na mba uwa bụ aja karịa ọnụogugu ndị chọrọ imuta asụsụ Igbo. Nke a mere na ndị nchọcha n'ihè gbasara ya a ga teela aka. Lewis, Simons na Fennig (2013) kowara na ọnụogugu ndị na-asụ asụsụ dī mkpa n'ichọputa ma asụsụ ahụ enwere ezigbo mgbọrọgwụ.

Ụfọdụ n'ime nsogbu a na-enwegasị site n'iji kọmputa akuzi asụsụ ọ kacha utoasụsụ Igbo bụ ndị dī ka ndị a: ụmụ akwukwọ na-agu asụsụ Igbo achọputala na e nweghị ọtografị Igbo a kpachapụrụ anya rụnye maka ide naanị asụsụ Igbo n'ime ya n'abughị nke e cheputara ọhụ a iji nyere aka, ọ kacha ebe o metutara ụdaume mfe na akara ụdaolu. Nke a bụ n'ihì na asụsụ Igbo so n'asụsụ ndị ogbe ime obodo ala anyị. Mana n'agbanyeghị nke a, ya bụ kọmputa nwere ọtografị zuru oke nabatachara mkpụrụ edemede Igbo niile belusọ mkpụrụ edemede olumba Igbo ụfọdụ, kama na ebe nsogbu a si bụ na ọ bụ ndị bekee bụ ndị ruru kọmputa jiri naanị kiiboodu mkpụrụ edemede bekee wee rụputa kiiboodu kọmputa. Nke a wee butere asụsụ Igbo mmekpaahụ n'ihì na ọ dī ka a ga-asị na a gbahapụrụ ya n'akukụ mgbe ha na-aruputa kiiboodu. Ọ bụ ndị na-amaghị maka asụsụ Igbo nke oma na ọtografị e ji ede ya bụ ndị ọcha rụputara kọmputa na mbụ, nke ahụ mezie na tupu onye na-edè utoasụsụ Igbo edee ya nke oma, ọ ga-ejiri aka ya webatachaa ngwugwu ụfọdụ n'ime kọmputa ya maka inyere ya aka ọkacha n'ide okwu ndị enwere ụdaume mfe na ya.

Okwudishu na Okwudishu (2005) kwuru na oge eruola mgbe ndị Igbo ga-amalite mbọ nke aka ha ihu na asụsụ ha sonyere asụsụ mba uwa ibe ya wee na-arụ ihe niile ha na-arụ n'iji kọmputa eme ihe omumụ n'asụsụ Igbo. Ebe ọ bụ na kiiboodu bụ mkpụrụ edemede bekee ka a rụnyere na ya, ọ bughị mkpụrụ edemede Igbo, nke ahụ wee na-eme ka onye ji ya ede Igbo na-ata nnukwu ahụhụ. O nwere ngwugwu a chọputara n'elu ihu kọmputa a hụrụ na ọ ga-enyetu aka n'igbo mkpa a, nke a na-akpọ 'insaati' n'elu ihu kọmputa, ebe na-egosi ihe a na-arụ n'ime kọmputa. A pia insaati, o buputa simbulu, a gaa na simbul, a pia ya, o buputa ụdị akara e ji eziputa ụdị mkpụrụda edemede niile e nwere na mba uwa, maka na ha niile dī ebe ahụ. Mgbe ahụ, onye ahụ na-edè Igbo ahoro ụdị mkpụrụ edemede Igbo nke ọ choro maka na ha niile zuru oke ebe ahụ, were mee ihe ọ choro ime, ọbụrụ na onye ahụ choro inweta ụdamfe ọ bụla ọ choro, ọ pia insaati, o buputa simbulu, ọ gaa ebe edere moọ simbulu pia ya, o buputazia ụdị mkpụrụ edemede niile e nwere n'ụwa. Onye ahụ werezia kusọ rụtụ na mkpụrụ edemede ọ choro, ọ gaa ebe e dere insaati n'ala igbe ahụ rụtụ ya, o tinyere ya nke ahụ ọ choro n'ebe ahụ ọ choro ka ọ dī. (Mishra 2009) Usoro nke a na-egbutu oge mana nke ka osisi bụ nke a na-akpọ fontu Igbo. Ngwugwu a biara gboo nnukwu ọgụ n'ide utoasụsụ maka na kemgbe a chọputara ya bụ fontu Igbo, ha wee kudata n'ihì na ọ bụ n'ime kọmputa ka a ga-eche kwa ya ebe ahụ, ma were ya na-edè Igbo mgbe ọ bụla a choro iji kọmputa dee Igbo.

Ọ bụ mkpụrụ edemede bekee ndị ahụ dī na kiiboodu ka e ji edekwu mkpụrụ edemede nke Igbo ọ kacha mkpụrụ edemede ụdamfe kama na o nwere nka e ji eme nke a, onye ahụ ga-apido mkpụrụ kii nke e dere akara dī etu a 'alt' ma ọ bụ 'alt gr' n'elu ya, ọ pido ya otu mkpụrụ aka, o were mkpụrụ aka ọzọ pia mkpụrụ edemede ahụ ọ choro ide, ngwa ngwa kọmputa na-ebupute ya, onye ahụ ga-ahụ na mkpụrụ edemede ahụ buzi ntupọ n'ala ya. Iji wee maa atụ, ọ pia 'o', o buputa 'o',

‘u’ aburū ‘u’ dgz. O burū na a chọọ ya n’okpotokpo leta, o gaghi apido ‘alt, ‘alt gr’ kama o ga-apido ctrl, o di n’aka nri di n’aka ekpe, nke o bula o pirī ga-ebuputa okpotokpo leta mkpuru edemede ahụ. Amfani (2015) kwadoro ka onye o bula bagide amuma iwebata ụdi ihe o bula ga-enyere aka wulite iji komputa na-akuzi asusu odinaala n’uzo di iche iche.

Uzo ozo kwa bu nke a ga-eji mkpuru edemede na-abughi mkpuru edemede ahụ e bu n’uche wee nochitechaa anya mkpuru edemede ụdamfe niile n’ihe ahụ a na-edede, mgbe e dechara ha niile, a gazia na simbul buputa ya, nye ya iwu ka o were mkpuru edemede ụdamfe ndi ahụ a hotara ebe ahụ wee nochitechaa ebe niile mkpuru edemede ndi ahụ di n’ihe niile ahụ e dere ede n’ime oru ahụ. Lee omumaatu ihe onye nchocha na-akowa: A na-eji mkpuru edemede bekee ndi a wee nochite anya mkpuru edemede Igbo ndi a; x bu ‘u’, q bu ‘o’, [bu ‘i’,] buru ‘n’. Ka e si eji nke a aru oru bu na onye ahụ ga-ewere mkpuru edemede bekee ndi ahụ e ji anochite nke Igbo onye nchocha deputara n’elu tinyechaa ebe ndi nke Igbo kwesiri idi. Mgbe o ji dechara ihe niile o choro ide, o jirizie nwayoo gaa na insaati wee buputa simbul, horo mkpuru edemede Igbo ndi ahụ o choro, nye ya iwu ka o nochie ndi nke bekee ahụ ebe o bula o huru e denyere nke bekee ahụ. Atumatu nke mbu nwere oghom maka na oge ufodu e were oru ahụ tinye na komputa nke na-enweghi fonu Igbo n’ime ya, ntupo ahụ dacha na mkpuruokwu Igbo ndi ahụ agaghi aputa, ebe ufodu, komputa ga-anabata ya mana o gaghi atupo okwu o bula n’aka ya naani ndi ahụ oru ahụ bu wee bia ebe ahụ, nke e ji mkpuru edemede bekee ede na-aka mma n’ihi na komputa o bula e tinyere ya, o ga-anabata ntupo di na mkpuru edemede Igbo ndi ahụ, na-enweghi nke a ga-achọ achọ. Otutu ngwugwu juru na softwee n’ihi na softwee bu ‘achowa-ahụ gbasara komputa’.

Olorundare (2006) kowara na naani ihe komputa choro bu onye maara ka e si eji ya aru oru ma o bu eweputa ihe niile a kwakobara n’ime ya iji mee ka oru di mfe, maka na o bu ebe ahụ ka a na-a ga gwuputa ihe o bula a choro iji ru oru na komputa na-adighi, ma chekwaa ya ebe ahụ ma o bu nke e si na neeti weta ma o bu gwuputa (download). Nsogbu e nwere ugbo a bu inweta kiiboodu Igbo bu nke a naahu anya, e ji mkpuruaka na-api wee na-enye softwee iwu n’ihe a choro ka o mee di ka e si eme n’asusu bekee. O buru na e webata otografi Igbo na kiiboodu komputa, o ga-eme ka uzo omumu utuasusu kara mfe, ma na-agakwa were were n’ike n’ike. Ugbo a, mkpesa enweghi otografi Igbo arunyere na kiiboodu komputa aburula okwu a kpu n’onu nke na ufodu umuafu Igbo uburu ha na-atu nko ka aguba, na-agu komputa Sayensi echorola ntutu taa, banye ime nchocha di iche iche si na ha ga-ahuriri na a rputara kiiboodu otografi Igbo ka o wee buru ntunye oke nke ha n’asusu ala nna ha. Egbokare (2003) gbara ama si na o di ezigbote mkpa ka e were asusu odinaala rputachaa kiiboodu komputa iji nyere aka ka asusu odinaala buru asusu gbasara ebe niile di ka Meche si were ihe ruru asusu odinaala iri wee guputa National Anthem n’Abuja na Sept, 29th 2004 mgbe a na-eme mmemme ihe nkiri na amu. O kwukwara banyere agamniihu kiiboodu nke asusu Yoruba na mbu ha niile iji me ka nke a kwuru. O gakwara n’ihu kwuo na ufodu asusu mepere emepe ndi di ka Englishi, Arabic, Chinese, Dutch dgz nwechara nke ha ebe ahụ.

Ufodu asusu dika Chajina aruputakwala komputa nke asusu ha nke bu naani asusu ha ka o ji aru oru, nke na onye amaghi asusu ahụ agaghi ama ihe e ji ya eme ma o bu ka e si eji ya aru oru. Ma otu n’ime asusu ala anyi bu asusu Awusa ritekwara elele ndi bekee igunya asusu nke ha, site n’isonye n’asusu ndi bekee maara maka ya nke oma site n’inye aka nke ndi mgbasara ozi BBC. Maka na komputa bu ihe a runyere ya n’ime ka o na-enyeghachi azu, ma o bu nke e webara n’ime ya ka o na-eweputa. (OhiriAninchi 2013) Ebe o bu na o di etu a, umu akwukwo na-agu Igbo na

ndị nkuzi ha kwesiri ka nke a malite ichu ha ura, ka a ga-esi mee ka asusu Igbo kwunyekwu n'ahiri ndi ogbo ya ndi ozo kwucha. Ebe o bu na Eke kere uwa mere ogo n'asusu Igbo so n'asusu komputa o bua nabatara maka na a gaa ebe ahụ e depuchara asusu niile e nwere ike iji ya ruo oru na komputa, asusu Igbo so na ya, oge ha na-edekotakwa simbul ndi di iche iche, udaume Igbo niile zukwara ezu ebe ahụ. Udaume sokwa na ndi bu isi n'ihe ndi kacha ahia ahụ n'iji komputa akuzi utasusu Igbo. (Ofomata 2000), Onye o bua nwere ike iji komputa dee udi edemede Igbo o bua masiri ya, mana ebe ma nwoke ma nwaanyi na-ama oso bu n'itinye akara edemede Igbo di iche iche. N'ihia na ndi riri amosu na komputa n'asusu ka na-aga n'ihu n'ime nchocha etu a ga-esi webata kiiboodu mkpuru edemede Igbo n'ebe o metutara udaume (udamfe) Igbo.

O nweela ndi ha choputara ugbo a mana usoro nke ahụ na-egbu nnukwu oge tupu e were ya ruputa otu oru, n'ihia na nke ahụ di na softwee, o buru na e buputa ya, a gbasaa ma o bu debe ya n'ihu monito n'ihia na nke ahụ di na softwee, otutu mgbe, o nochie ebe onye na-api ihe ga-esi hu ihe o na-api. Ozo kwa bu na a naghị api ya api n'ihia na kiiboodu ahụ di n'ime softwee, n'ihia ya, o bu kuso ka a na-eji eji ya aru oru. O na-egbukwa oge maka na o gaghị ekwe iji ruo oru ngwa ngwa. N'ihia ya o ga-aka mma na a ruputara nke ga-adi na hadwee (kiiboodu), nke a ga-eji mkpuruaka na-api ka ibe ya, o bughị nke a ga-eji kuso wee na-aga adutu ya. Nsogbu abughị naani ideputa udaume, lee mkpuru edemede ndi bu isi owuwa ugbo a n'iji komputa ede asusu Igbo; O, o, U, u, I, i, N, n. O bu eziokwu na a ruputala uzo umu akwukwo ndi na-akuzi ma o bu amu asusu Igbo na-esi egbo ogo a, mana o zuchaghị oke n'ihia na o ka bukwu uzo owere ka a ka na-esi. Ha na-a ga were CD ma o bu flash drive weta softwee n'intaneti wee webata ya n'ime komputa, chekwaa ya ebe ahụ, mechaa ya etu a ga-esi were ya na-arụ oru n'ideputa udamfe niile, na akara udaolu niile na oburu na a pido ebe ahụ e dere 'alt' ma o bu 'ctrl' na kiiboodu dika e si gwa komputa nke ga na-arụ nke o ga na-arụ maka na otu ga-abu maka ide udamfe ndi ntakiri leta, ebe nke ozo ga-abu maka okpotokpo leta.

O buru na odeo choo ipi mkpuredemede ndi ahụ a na-akanye ihe n'okpuru, o bu 'ctrl' ma o bu 'alt' a pidoro aka tupu a pia mkpuru edemede a choro ide ga-egosi ma o ga-abu udamfe okpotokpo leta, ka o ga-abu udamfe ntakiri leta, o nwere ndi na-aga na simbul tinye ya ebe ahụ n'udi na e ji 'ctrl' wee naenweta okpotokpo leta udamfe iji ziputa nke o choro ide n'okpotokpo ya, ma werezie ipido 'alt' ziputa udamfe ndi nke kirikiri, o bukwu etu masiri odeo ka o si ahazi nke ya. O bukwu udi ahụ ka onye nchocha ji aru oru ugbo a. Ma na-agbanyeghi nke ahụ, aka nwere ihe nhiamahu na ya, n'ihia na ihe ndehie naadaputakari na ya, maka na o choro mkpachapu anya, oge ufodu, a pido ya, onye ahụ agaghị ama na o jideghị ya, o sepu aka o hu na mkpuru edemede udamfe ahụ atupoghi ihe na mkpuru edemede ahụ. Oge ufodu kwa nu, oge odeo na-eme ngwa ngwa, o nwere ike pido 'ctrl' ma o bu 'alt' wee pia mkpuru edemede nke na-abughị udamfe, o ghasaa oru ahụ, e bido n'isi wee haziwekwa ya ozo, nke a naebutekwa ehichaa edegharịa. Ozo kwa, bu na o gaghị adi ngwa ngwa ka nke bekee, e jighikwa komputa niile eji ya aru oru, iwu bu na o ga-aburiri nke nwere simbul ebe a ga-aga chota Igbo fontu na ya, ma o bu nke e chekwara softwee ahụ e ji eji ya aru oru n'ime ya. (Eze, 2015) Umuka na-agu Igbo choro nke a gaarunye na kiiboodu (hadwee) ga-eme ka onye maara etu e si api ngwa ngwa wee nwee ike piputa otutu ihe na ntakiri oge ga-enwe ike were ya ruputa oru chara ya n'anya, kariya nke mmadu ga-atokiri n'otu oru. Ihe nhiamahu ozo bu na komputa amutachabeghi asusu Igbo ufodu n'ebe okwu ndi a m ga-edeputa no, o bukwu ihe ndi a e deputara n'okpuru so mee e ji chowa Igbo fontu. Lee ihe omumaatu; o buru na komputa enweghi Igbo fontu mgbe e ji ya aru oru asusu Igbo, i pia okwu ufodu dika okwu ndi a, ngwa ngwa i naesepe aka, o tinye ya n'udi o chere na o bu ihe i choro ma o bu ihe i bu n'obi ide na nke

i dere abughị ya n'ihị na bekee e ji ruo ya enweghi udi okwu ahụ. Lee omumaatu: “bụ na” o na-eede ya “bun a”, “otu” o dee “out”. Ozo kwa bu “na ya”, o na-ebiputa ya di ka “nay a” O na-biputakwa “bụ ya” dika “buy a” oge ufodu, “anyi” di ka “anti”. Ufodu Maikrosot na-ebiputakwa ‘di’ di ka “do”. Nke a bu iji gosi na asusu a, abughị asusu doro ya anya. Nke a bu n'ihị na asusu Igbo ewechabeghi ya anya nke oma di ka o kwesiri. A naghizi ekwu okwu akara udaolu onye nkuzi ga-eji gosi ndiche n'okwu abuo usoro nsupe ha bu otu ma mputara ha di iche. Ofomata (2003) kowara na udaolu bu akara e ji eziputa ndiche di na mkpuruokwu ma o bu abuo ma o bu kari, ndi nwere otu nsupe ma mputara ha dizia iche iche. O kowakwara na akara udaolu na-arụ oru iweputara anyi nghota digasi iche iche n'ebe mkpuruokwu ole na ole bu ndi nwere otu udi nsupe di. N'ihị na e wezuga akara udaolu ichoputa nghota mkpuruokwu ndi ahụ nwere ga-ahia nnukwu ahụ, okwu ndi di ka akwa, oke, isi dgz. O buru na e tinyeghi ya akara udaolu o gaghi enwe isi n'ihị na mputara ha di otutu, o bukwana nani akara uda ga-eme ka a mata ‘akwa’ nke a naekwu maka ya, dika; akwa nwa, akwa okuko, akwa mmiri, akwa a na-eyi n'ahụ dgz. Oke nwere ike iputa; oke ala, oke iwe, oke ulo, oke okuko, oke nke m dgz. Isi nwere ike iputa: isi (isisi) ihe, ikpu isi, isi nri, isi mmadu dgz. O gwuchaala mgbe a kanyere ya akara udaolu mgbe o bu e dere ya, ga-eme ka a mara nke a na-ekwu maka ya iji gbochie mgbagwoju anya ma o bu mkpoghari nke onye na-aguputa ihe e dere ede. Ugbu a, Igbo fontu na-egbozi ufodu ugu n'ihe gbasara akara edemede udaolu Igbo, akara udaolu ndi di ka ndi a, na-abiakari mgbe a na-eede asusu Igbo, o kacha mgbe a na-akuzi ihe gbasara udaolu na ka e si akanye ya. (Ofili, Chukwu na Anozie, 2012)

Akara ndi a di ezigbo mkpa n'asusu Igbo, akara; ‘udaelu’ ‘udaala’ ‘udansuda’. Akara ato ndi a ka e ji egosiputa akara udaolu n'okwu Igbo o bu e, o kacha ndi nwere otu usoro nsupe mana nwee otutu mputara. Mana n'ihị na o bu mkpuru edemede ndi bu udaume na myiriudaume ka a na-akanye ya bu akara, o bu udaume ma o bu myiriudaume na-ebidokari mkpuruokwu ma o bu emechi ya, n'ihị ya akara ndi a na-ayi abuo abuo di ka: udaelu udaelu (/ /), udaala udaelu (\ /), udaelu udaala (/ \), udaala udaala (\ \), udaelu udansuda (/ -). Iwu na-achi akara ndi a bu na etu ahụ ha di abuo abuo, o bu etu ahụ ka ha si ayiko onu wee na-arụ oru n'ikowa odidi udaolu, o buru na o yighi etu ahụ mara na o dabaghi adaba etu o kwesiri. Omumaatu: ‘akwa’ (crying), ibe akwa. ‘oke’ (rat) oke ulo ma o bu nke ohia. ‘isi’ (to cook) isi nri dgz. O buru na umu akara ndi a ezuchaghi oke na kiiboodu, ihe ndi a na-adoghachiri onye nkuzi aka elekere azu, mgbe o na-akuzi ihe. Maka na o ga-eme onye nkuzi ahụ ka o na-akpu akpu, kama o gaagbapu ya oso mgbe o bu e ji komputa ede utasusu Igbo. Ihe ndi a sokwa na ihe na-eme ka iji komputa na-eme ihe omumu asusu Igbo ji na-ahia ahụ:

Mkpa O Di Iji Komputa Akuzi Asusu

O buru na asusu Igbo bu asusu e ji komputa akuzi ebe niile, nke ahụ ga-eme ka o buru asusu gaano okputorokpu. Ugbu a, ulokwukwo ufodu bu ebe a na-amu asusu Igbo o kacha ndi e nwe enwe (Private Schools), esonyewala ibe ha n'irite uru di n'iji komputa akuzi ihe omumu n'asusu Igbo (uto asusu). Ufodu ndi nkuzi Igbo na-ejikwa komputa eme ihe omumu nke aka ha maka iji kwadoo onwe ha nke oma maka ikuziri umu akwukwo ihe dabara adaba, ha na-ejikwa ya eme ihe nchocha di iche iche maka akwukwo ha na-ebiputewe na jonal di iche iche maka mbuli elu n'okwa n'ulooru ha. E meela otutu ihe omumu utasusu di iche iche n'ime intaneti nke na udi ihe omumu asusu Igbo o bu e mmadu choro, o ga enweta ya na neeti. Nworgu (2006) mere ka a mata na intaneti emeela ka ntuleghari agumagu ndi metutara isiokwu o bu e mmadu na-eede di mfe ugbu a kari ka o di na mbu. Komputa ji umu akorongwa a niile ha ji aru oru ugbu a akpa mkpamkpa na ngalaba ihe omumu niile. Ufodu ndi Igbo na-akpo komputa Igwe Ome ka mmadu, (IOKM) n'ihị udi agwa

ya bụ komputa na-akpa, oge ufodu, o buru na mmadu ji komputa aru oru, o nwere ebe o ga-akpa aka, komputa ahụ e were okwu onu guputawa ma o bu kwuputawa ihe (okwu) onye ahụ ga-anu, site n'igbaziri onye ahụ uzọ ka mma ma o bu ka mfe n'ihe ahụ o na-eme ma o bu o choro ime, o na-amaghi eme. O nwekwara ike kuziere ya ihe o kwesiri ime ka o nweta ihe o choro. O nweghi asusu komputa na-enweghi ike iji ruo oru ma o bu kwuo okwu, o bu nke a kpatara na ekwe nti (handset) bu asusu o bula e tinyere ya na ya, o na-asu na-edekwa ya. Ihe ndi a bu uru ndi a naenweta ga si na ya bu komputa, ma o bu mkpa o di, di ka etu o ga-esi mee ka asusu Igbo ghara inwe ihe ogbatauhie o bula mgbe ya na ogbo ya ndi ozo na-emeko, ma o bu ama aka. O ga-emekwa ka okaasusu Igbo juputa na komputa. O ga-emekwa ka nkuzi na omumu asusu (utoasusu) Igbo di mfe ma dikwa mma.

N'ihia na ihe omumu Igbo ga-agazu mba uwa niile site n'intanet, o buru na ndi nkuzi na-eji komputa akuziri umu akwukwo ha ihe site n'iji i-mel (e-mail), fesbuuk, na wasap wee na-eme nke a, maka na ndi nkuzi na umu akwukwo na-eji ya akpakorita uka. Jibril (2005) kowakwara na ugbu a, na mmadu nwere ike iji intaneti ruo oru awa iri abuo na anọ ubochi niile ma o buru na oku latriki di ebe ahụ ya na netiwoki na gburugburu ahụ. O gaghizi abu naani ndi Igbo na-amu ma o bu akuzi Igbo kama ndi ocha bu ndi maliteere anyi utoasusu Igbo, ndi ime nchocha n'asusu Igbo ga-abagidekwa amuma iji komputa mee nchocha n'asusu Igbo n'uzo di iche iche. Mgbe ahụ Igbo abighachikwa n'onodu ya na mbu di ka mgbe a na-agu ya na Mahadum Kembriiji.

Nkuzi ihe omumu n'oge mbu bu naani na klaasi ka onye nkuzi ga-akwuru n'ihu umu akwukwo na-ekwu okwu, umu akwukwo anoro odu n'uche ha na-ege nti ma na-amutakwa ihe a na-akuziri ha. Mana ugbu a, komputa abiala nye nnukwu aka na nkuzi mee ka nkuzi kara mfe, mekwaa ka ihe omumu baa uba ma burukwa igba. Wilson (2010) ruturu aka na e nwere nnukwu ogbatauhie na mkparitauka na gburugburu uwa gbasara ime ka uwa niile buru otu, site n'igbanwekorita Omuma na Nzimozi (ON), n'ihia otutu udi asusu di iche iche e nwere n'elu uwa, mana taa, nsogbu ahụ aburula ihe ghoro akuko mgbe ochie site n'enyemaka komputa. Ituene (2015) (nke a adighi n'edensibia gi) kowaputara na otutu ihe naeso ebute mgbanwe a na-abagide n'asusu bu ufodu na ndi a; o nwere ike ibu onodu ndorondoro, onodu mmekorita mmadu na ibe ya, onodu onuogugu na mgbanwe ndi mmadu, omenaala na udi asusu. O bu ihe ndi a niile socha kpalite iwulite nkuzi asusu site n'enyemaka komputa, iji mee ka o gbasara mmadu niile ma o bu metuta mmadu niile na mba uwa niile. A bia n'ihe omumu ma o bu nkuzi a na-eme na komputa o bu oge masiri onye ahụ ka o ga-eji kuziere umu akwukwo ya ihe o choro ikuziri ha, o nweghi oge a naamanyere ya amanye ikuzi nkuzi ya nke ga-ebute mgbakasị ahụ ma o bu adighi njikere nke oma. Naani ihe gbasara onye nkuzi ma o bu nwa akwukwo bu ibu oge a turu anya na ha ga-emecha ihe omumu ha n'uche ma marazie ka o ga-esi hazie onwe ya ka oge ghara imegide ya ma o bu umu akwukwo. Onye nkuzi ga-agwakwa umu akwukwo ya malite n'oge di etu a, ruo mgbe di etu a, ka o choro ka o buru na onye o bula emechaala nke ya. Onye o bula ewerezie oge kaara ya mma muo ihe a gwara ha muo ma o bu za ajuju a turu anya n'aka ya. Nwosu (2003) kwuputara na igwakota usoro omenaala nkuzi, nke bu nke onye nkuzi na akwukwo ogugu na nke komputa abughi otu ihe ahụ n'ihia na e nwere otutu ndiche. Iji komputa na-akpali mmasi umu akwukwo, ihe omumu e ji komputa eme na-aka agbasa agbasa n'ihia na a ga-emetu otutu ihe aka, were mkpirisi oge lebane anyi n'otutu isiokwu n'ihia na o nweghi ihe ndoghachi azu o bula onye ahụ na-enwe, n'ihia na o nweghi onye no ebe ahụ ga-abia juwa ajuju ma o bu a ga-anọ ebe a na-akowara ya ihe o juru nnukwu oge agaa, ihe nkuzi ma o bu ihe omumu ahụ ga-adị ezigbo mma maka na di ka o na-eke ya, o buru na o nwere nke nwere ihe nhamahu daputara na ya, o mechaa ihe o na-eme, n'ikpeazu o juo ajuju ya.

Onye nkuzi ga-eme nchọcha chọputa nke bu ebe a nọ na ya, iji gbochie mgbagwojuanya nwere ike idaputa na nkuzi ahụ mgbe ụmụ akwụkwọ na-amụ ya, maka na ụmụ akwụkwọ ndị ụbụrụ ha na-aghọ nkọ ka agụba ga-aga na weebụ di iche iche ichọputa na nkuzi ahụ o meela ochie ka o ka di mma, n'ih i ya o nweghi ihe omumu a na-ezo ezo, ka onye nkuzi na-egwu ala mmuta ma o bu eme nchọcha ebe ahụ ka nwata akwụkwọ na-egwukwa ala mmuta nke ya. Ogiegbaen na Iyannu (2005) kowakwara na o buru na ndi nkuzi buru ndi a zuru nke oma n'ihe gbasara komputa ma jirikwa nka di iche iche ha nwere gbasara komputa na-arụ oru, ha ga-ewebata nkanuuzụ n'usoro nkuzi na korikulum ha, n'oru ubochi ha, na n'ihe omumu umu akwukwo ha, na mmuta ndi ha nwere na mbu. Ndi nkuzi ndi na-ewebata nkanuuzụ n'usoro nkuzi ubochi ha na-ahoro udi ihe di iche iche o ga-agwa umuaka mee na softwee nke ga-agbado ukwu n'isiokwu ha na-amu. Intaneti amaghi onye nkuzi na nwata akwukwo, ihe o maara bu onye o bula choro omuma ka o kpojuo onye ahụ mmuta n'isi. Onye nkuzi na-esikwa n'uzo di etu a, guo oru umu akwukwo ya, lekwa anyan'ihe ndeputa nke ndi ka ya wee mara gbasara isiokwu ahụ o na-akuzi, ma bawanyekwa uba na mmuta maka na mgbe o na-achọ ka o kuzie nke bu ebe a nọ ugbu a, ka ya n'onwe ya na-eritekwa uru nke aka ya. (Olorundare, 2006), Ozọ kwa, o bu mgbe masiri onye nkuzi ka o ga-eji wee leruo anyan'ihe omume o nyere umu akwukwo ya. O masi ya oburu n'ime abali, mgbe ndi ozọ na-ehi ura, o ga-bute komputa ya banye n'intaneti malite guwa oru ha, ma deputakwara ha nke bu ya, na ndi ha dara ada ma kowaara ha ebe ahụ ihe kpatara ha ji daa ya. Umu akwukwo n'onwe ha na-aka enwe afọ ojuju na nke ahụ n'ih na ndi nke nwere ike ibu na o na-atu onye nkuzi ha egwu na-enwere onwe ha ebe ahụ igu ihe niile e kuziri na neeti

Umu akwukwo ndi nke anaghi amuta ihe ngwa ngwa na-ekele chi ha n'ih na ha nwere omaricha ohere iji nwayo guo ihe niile ma gugharia nke na-edoghi ha anyan'igboro ugboro wee kara ghota ya mgbe ahụ. N'aka nke ozọ, ha na-ama oge uburu ha ga-enwe ike inabata ma o bu ighota ihe omumu ahụ nke oma ma werezie oge ahụ guwa ma o bu muwa utasusu ahụ.

Nwata akwukwo na-akara enwere onwe ya iju onye nkuzi ajuju o bula masiri ya, na-asoghi onye o bula anyan'ama na o buru na ha nọ na klaasi, o nwere ike ihere agaghi ekwe ya juo ajuju. O buru udi nke klaas na-abu otu onye ghotahaa ya, a juo klaas "unu ghotara ya?" ha niile a zaa, "eee!" ma o bu e-e onye nkuzi anyi!" Ma onye ghotara ma onye aghotaghi. Mana, ihe omumu e ji komputa eme na-abukari onye o bula n'isi onwe. O bu n'ih udi agwa a n'ogo mmuta ka Ali (2004) jiri kwuo na komputa na ngalaba mmuta biara igbanwe udi usoro nkuzi omenaala ma webata nke o zuru uwa niile onu ugbu a ma o bu okacha mma e nwere na nkuzi ugbu a, nke a choputakwara na o bu ya bu okaike nke bu nke komputa ma o bu nkuzi intaneti. Umoren (2006) kowara na komputa na-enye ohere na nkuzi ma o bu n'omumu ihe kari nkuzi nke nkiti. Nke a putakwara ihe ebe niile a na-eme omumu ihe, o kacha n'uloakwukwo a gaeleba anyan'ike oma n'ih bu komputa maka na onye nchọcha na-elebanye anyan'adimire ngwa komputa n'omumu utasusu Igbo n'uloakwukwo sekondiri, mmasi umu akwukwo nwere na ya na mmetadebe ha n'ule. Umeano (2006) kwukwara na o bu eziokwu na komputa adikebeghi ire n'uloakwukwo Sekondiri n'ih ya e jikebeghi ya aru oru ebe ahụ n'ih ogbatauhie ufodu di ka; enweghi ndi nkuzi a zuru nke oma n'ih gbasara komputa gbakwunyekwa na ngwongwo komputa adikebeghikwa n'otutu uloakwukwo sekondiri. O bu n'ogo Mahadum ka a na-aka ahụ otutu komputa maka na otutu ndi nkuzi ha na umu akwukwo ufodu nwechara nke aka ha, (personal laptops) ha ji eme ihe omumu na oru nke aka ha. Ugodulunwa (2006) kwusiri ike na o bu n'ogo Koleeji ke Edukeshon, Politekiniki na Mahadum bu ebe e jizi komputa aru oru n'agumakwukwo nke na onye nkuzi o bula na-akuzi ebe ndi ahụ enweghi nka komputa ma o bu amaghi ka e si eji komputa aru oru dizi ka onye amaghi ihe o na-eme. Obioma (2006) kwenyekwara na n'ih udi oru nchọcha ndi nkuzi na umu akwukwo ndi na-

agụ akwụkwọ n'ogo karịrị sekondrị na-eme, kọmputa dị nnukwu mkpa ebe ahụ, ịjị hụ na nchọcha ha zuru oke, bụrụ eziokwu a naahụ anya ma dịkwa mma ịjị rụọ ọrụ n'òdịnihu.

Nchịkọta

Asụsụ Igbo bara nnukwu uru n'ìhì ya a gaghị eleghara ya anya ka ọ nwuo pịi, n'ìhì na agwa ụmụ ntorobia n'ebe o metụtara ọmụmụ asụsụ Igbo anaghị eju afọ. Ndị nne na nna, agbataobi, onye Igbo ọbụla, ọ kacha ndị nkuzi Igbo ga-agba mbọ na-asụ ụmụ akwụkwọ niile Igbo, webatawa ihe ọhụụ ga na-amasị ndị ntorobia n'asụsụ Igbo ịjị kpalié mmasị ha ịjị ya bụ asụsụ mewe ire n'omumụasụsụ Igbo. Ebe ọ bụ na nke na-ewu ugbo a bụ kọmputa, ọ ga-adị ezigbo mma ma e jiri ya na-akuziri ụmụ akwụkwọ asụsụ Igbo, webatachaa ngalaba utoasụsụ niile ha kwesiri ịmụ na ya. Ndị isi ụlọakwụkwọ niile ma nke govmenti nwe enwe ma nke nkịtị, ya bụ ndị govmentị gbakọta aka ọñụ ka e mee ihe niile e nwere ike ime ka e were kọmputa na-akuzi Igbo n'ụlọakwụkwọ niile. Mkpali ngwa nkuzi kọmputa na-enye ụmụ akwụkwọ n'ogo niile enweghị atụ gbakwunyere ọtụtụ ihe ha ji ya eme dika igwu egwuregwu, ise ihe, ime mkpakorita ha na ibe ha, ikpọ egwu, dg.

Edensibia

Adedapo, F.O., Mitchell A.S. na Agumbiade D.A. (2015). *Online with computers*, Senior Secondary School. Ibadan: Rasmed Publication

Amfani, A. H. (2015). *Developing and sustaining Nigerian languages in The ICT age. A Journal of the National Institute for Nigerian Languages*. (NILAS) Aba.

Anagbogu, P. N. (2001). *Introduction to Linguistics*. Awka: J.F.C. Ltd.

Ali, A. (2006). *Fundamental of Research in Education*. Awka: Meks Publishers Nig. Ltd

Egbokhare, F.O. (2003). *Breaking Barriers: ICT, Language Policy and Development. Interdisciplinary Research Discourse Services*, University of Ibadan.

Eze, U.N. (2002). The Nigerian learning environment: A Hindrance to the Introduction of ICT in Schools. *International Journal of Arts and Technology Education*. Magnet Business Enterprises Enugu.

Ituene S.A. (2015). *Developing And Sustaining Nigeria Language in The ICT Age. A Journal of The National Institute for Nigerian Languages*, Aba. (NILAS) Vol. 2 no 3.

Jibril, M. (2005). Nigerian language and linguistics in the era of information and communication technology. Globalization and the future of human language, In: Ndimele *Globalization and the study in Afrika*. Port Harcourt: Grand Orbit Communication and Emhai Press.

Lewis, M. P, Simons, G. F, na Fennig, C.D.(Ohz). (2013). *Ethnologies: Language of the World*, Seventeenth edition. Dallas, Texas: SIL International. Online version <http://www.ethnologue.com> . Retrived from google Gurthenburg Conference Dallas.

- Mishra, M. C. (2009). *Teaching of information technology*. New Delhi:A.P.H. Publishing
- Nwosu, A.A. (2003). Integrating ICT into STM classroom: *Status and Implications. Proceedings of the 44th STAN Conference* P. 58-60.
- Obioma G.O. (2006). Restructuring teacher education in the context of school curriculum reform. A keynote address presented at the National Conference of the Nigerian Counsel of Education Psychologists held at University of Nigeria Nsukka from 19th-22nd April.
- Ofomata, C.E. (2003). *Ndezu Uto Asusu Igbo Nke Ndi Junio Sekondiri*. Enugu: Format Publishers.
- Ofomata, C. E. (2002). *A Survey of The Igbo Nation*. Africana First Publishers Limited Ibadan.
- Ogiegbaen, S.E. & Iyannu, E.O.S. (2005). Using ICT in secondary schools in Nigeria: Problems and Prospects. *Unpublished Mimeograph*. University of Benin.
- Ohiri-Aniche, C. (2013). *Igbo Speech Varieties*. Abuja:Centre for Igbo Arts and Culture.
- Ofili, N.D., Chukwu, A.O., & Anozie, C.C. (2012). *Lingwistiki Sayensi Asusu II*. Enugu: Computer Edge Publishers.
- Okwudishu, C.O. & Okwudishu A.U. (2005). Integrating ICTs into the teaching and learning of Nigerian languages, *In: Ndimele O. (Ohz) Globalization and The Future of Human Language* Port Harcourt: Grand Orbit Communication and Emhai Press.
- Olundare, S. (2006). *Utilization of Information and Communication Technology (ICT) In Curriculum Development, Implementation and Evaluation*. Information Communication Technology in The Service of Education. Enugu: Timex.
- Osborn, D. Z. (2006) African Language and Information and Communication Technologies: Literacy, Access, and the Future. In: John Mugane , John P. Hutchison and Dee. A. Woman (eds.) *Proceedings of the 35th annual conference on African Linguistics: African Languages and Linguistics in Broad perspectives*. Somerville, M.A.: Cascarilla Proceedings project.
- Osuagwu, E. & Anyanwu, O. (2015). *How Endangered Is Igbo Language? A Journal of The National Institute for Nigerian Languages, Aba. (NILAS)*. 2 (3). Pg 58-61.
- Ugodulunwa, C.A. (2006). *An Appraisal of University Teachers' Use of Information and Communication Technology (ICT) In Educational Research*. Information Communication Technology in the Service of Education. Ed. D.N. Eze, Nkadi Onyegegbu. Enugu: TIMEX.
- Umeano, E.C. (2006). Lecturers' Computer Self-Efficacy and Its Implications for Their Computer Usage. *Information Communication Technology in The Service of Education*. (Ohz). D.N. Eze, Nkadi Onyegegbu. Enugu: TIMEX.

- Umoren, G. (2006). Information and Communication Technology. *A Lead Paper Presented At The Annual Conference of Curriculum Organization of Nigeria (CON): Calabar Chapter Held At Crutech Calabar.*
- Wilson, D. (2010) Language, Literature and Communication In A Dynamic World. Keynote Address Delivered At Conference of The Linguistic Association of Nigeria, Port Harcourt.
- Yusuf M.O. (2005) An Investigation Into Teachers' Self-Efficacy In Implementing Computer Education In Nigeria Secondary Schools. Retrieved on 8th May 2006 from [http://www.ncsu.edu/meridian/sum2005/computer ed Nigerian schools/page 5.htm](http://www.ncsu.edu/meridian/sum2005/computer%20ed%20Nigerian%20schools/page%205.htm).